
ARTYKUŁY

SŁAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

LIDERZY ROLNICZYCH SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W PROCESIE PRZEMIAN WSI I ROLNICTWA

1. Wstęp

Liderzy są inicjatorami zmian zachodzących w środowiskach lokalnych oraz stanowią ważny element mechanizmu dyfuzji innowacji. Zjawisko przywództwa znane jest od wielu lat i podejmowane przez badaczy w różnych krajach. Jak wskazuje Kinnunen [1996] w Europie badania nad dyfuzją innowacji zostały zapoczątkowane przez Francuza Gabriela Tarde'a pod koniec XIX wieku. W latach czterdziestych XX wieku badania nad dyfuzją innowacji rolniczych podjęli amerykańanie Bryce Ryan i Neal Gross uważani dzisiaj za ich pionierów. Dopiero jednak Everett Rogers [1995] przyczynił się do powstania osobnej dyscypliny naukowej zajmującej się teorią dyfuzji innowacji. Po II wojnie światowej dyfuzją innowacji ponownie zainteresowali się badacze europejscy [Androulidakis, Siardos 1999; van den Ban 1970; van den Ban, Hawkins 1997; Siardos 1991], a także polscy [Przychodzeń 1991; Sikorska-Wolak 1993; Zawisza 1990, 2002].

2. Metody i materiał badań

Celem prezentowanych badań było zidentyfikowanie liderów oraz opisanie zjawiska przywództwa w kilku wsiach województwa kujawsko-pomorskiego. Materiał badawczy został zebrany dzięki metodzie socjometrycznej przy pomocy opracowanego kwestionariusza wywiadu. Badania zostały przeprowadzone we wrześniu 2003 roku, w sześciu wybranych miejscowościach gminy Kowal: Dzier-

donicach, Czerniewiczkach, Nakonowie, Gołaszewie, Bogusławicach i Strzałach. Ogółem badaniami zostało objętych 50 osób, spośród których wyodrębniono 14 liderów oraz 36 naśladowców. W artykule, ze względu na ograniczoną ilość miejsca, zaprezentowane zostały wykresy struktury socjometrycznej z 2 badanych miejscowości – Gołaszewa i Strzał. Badania zostały przeprowadzone poprzez bezpośredni kontakt z respondentami i ankieter odwiedzał osoby badane w ich domach.¹

Zastosowany kwestionariusz wywiadu skierowany do właścicieli gospodarstw rolnych składał się z 57 pytań, z których 34 stanowiły pytania zamknięte, 13 półotwarte, a 10 otwarte. Zawarto także pytania dotyczące pozycji rolników w strukturze społeczności lokalnej. Rolnicy zostali oznaczeni kodami literowymi dla zachowania anonimowości, gdyż odpowiadając wskazywali nazwiska liderów produkcji, opinii i organizacji w swojej miejscowości. Niektórzy respondenci wskazali liderów spoza własnej miejscowości i wtedy taką osobę oznaczono symbolem X. Jeżeli badana osoba określiła więcej takich liderów wówczas zostały umieszczone przy znaku X indeksy (1,2,3) w zależności od liczby wskazań.

Respondenci to właściciele gospodarstw, wśród których najwięcej było mężczyzn – 88,0%, natomiast kobiety stanowiły tylko 12,0% badanej populacji. Badane osoby najczęściej były w wieku 41-50 lat (48,0%), 51-65 lat (26,0%) oraz 31-40 lat (12,0%). Niewielu rolników było w wieku do 30 lat - 8,0% i równie mało w wieku powyżej 65 lat - 6,0%. Największą grupę badanych stanowiły osoby posiadające wykształcenie zawodowe (44,0%), a następnie średnie (28,0%), podstawowe (14,0%), wyższe (8,0%) oraz inne (6,0%).

3. Wyniki badań

Spółeczność wiejską można podzielić na 3 kategorie: liderów, imitatorów oraz outsiderów (rys. 1). Największą grupę stanowią osoby postępujące zgodnie z wzorcami określonymi w systemie społecznym. Są to więc naśladowcy dostosowujący się do standardów i norm usankcjonowanych w procesie gospodarczych i społecznych przemian środowiska. Owe normy i standardy są wyznaczane przez osoby bardziej innowacyjne oraz posiadające wysoki status społeczny. Ich pozycja, prestiż i uznanie wśród mieszkańców pozwalają na skuteczny przepływ informacji do pozostałych, mniej innowacyjnych i bardziej ostrożnych mieszkańców wsi. Mechanizmem, dzięki któremu następuje przejmowanie nowych wzorów postępowania jest właśnie imitacja.

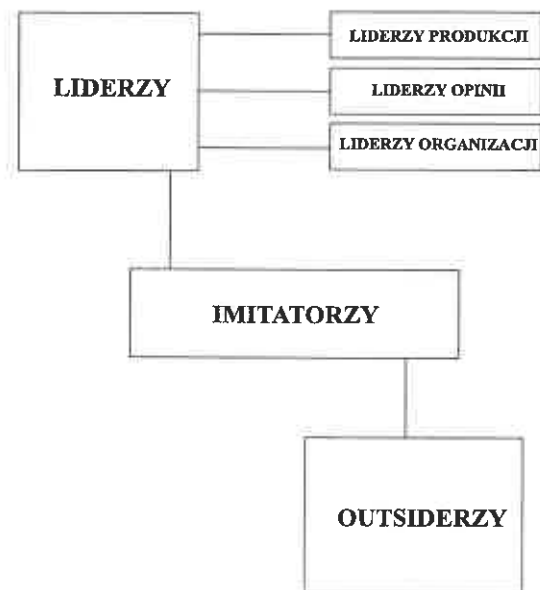
Najbardziej interesującą kategorię stanowią liderzy – osoby, które poszukują nowych rozwiązań i jako pierwsi stosują je w praktyce. Kategorię tę moż-

¹ Badania terenowe zostały przeprowadzone przez Marię Strucińską.

na scharakteryzować ze względu na typ przywództwa. Wśród rolników można zatem wyróżnić liderów produkcji, czyli tych, którzy najlepiej prowadzą swoje gospodarstwa i osiągają najlepsze rezultaty gospodarcze, zarówno w wymiarze technologicznym jak i ekonomicznym, są więc najlepszymi rolnikami. Drugi typ przywódców, to liderzy opinii – osoby, które cieszą się największym zaufaniem i uznaniem wśród członków własnej społeczności lokalnej. Mają najlepsze relacje sąsiedzkie, zatem z ich zdaniem inni liczą się najbardziej. Postępowanie tych osób jest najczęściej wyznacznikiem właściwego zachowania dla pozostałych jednostek systemu społecznego. Liderzy opinii oraz ich działania są więc najczęściej przedmiotem imitacji w środowisku. Trzecia kategoria to liderzy organizacji, to znaczy takie osoby, które inicjują wspólne podejmowanie działań w społeczności lokalnej. Chętnie angażują się w działalność różnych organizacji społecznych oraz zawodowych. Pragną odgrywać ważną rolę i mieć wpływ na losy szerszych społeczności w wymiarze lokalnym, regionalnym a nawet globalnym. To także osoby, które inicjują nowe, wspólne przedsięwzięcia w środowisku. Potrafią zainteresować innych swoim pomysłem, zachęcić do współpracy oraz przewodzić powstałej grupie. Są liderami w samoorganizowaniu się mieszkańców wokół ważnych problemów wymagających rozwiązania i wspólnej aktywności sąsiedzkiej. Tego typu przywództwo jest najbardziej pożądane szczególnie teraz, gdy wiele kompetencji administracyjnych, niegdyś usytuowanych na szczeblu centralnym, przekazano samorządom. Ten typ przywództwa jest także bardzo potrzebny w organizowaniu grup producenckich wśród rolników. W praktyce zdarza się, że osoby aktywne wykazują swą aktywność we wszystkich 3 wymiarach przywództwa.

Ostatnią grupę stanowią outsiderzy, którzy są osobami wyróżniającymi się w zbiorowości brakiem aktywności społecznej i małym zainteresowaniem sprawami własnego otoczenia. Uzyskują też gorsze od innych rezultaty w działalności gospodarczej. Są osobami reagującymi ze znacznym opóźnieniem na pojawiające się w systemie społecznym innowacje. Dokonują zmian raczej pod wpływem przykładu grupy społecznej niż konkretnej jednostki – przywódcy. Liderzy lokalni nie są dla nich wyznacznikiem sposobu postępowania. W skrajnym przypadku outsiderzy pozostają na marginesie życia społecznego, nie będąc akceptowanymi w środowisku i sami nie akceptując także innych.

Jak wskazują przeprowadzone badania w społecznościach lokalnych można wyodrębnić poszczególne typy przywództwa oraz kategorie społeczności lokalnej. W Gołaszewie wyraźnymi liderami są rolnicy oznaczeni symbolami AL i AM. Zostali oni wybrani przez swoich współmieszkańców nie tylko jako liderzy produkcji, ale też jako liderzy opinii i organizacji (rys. 2, 3 i 4).

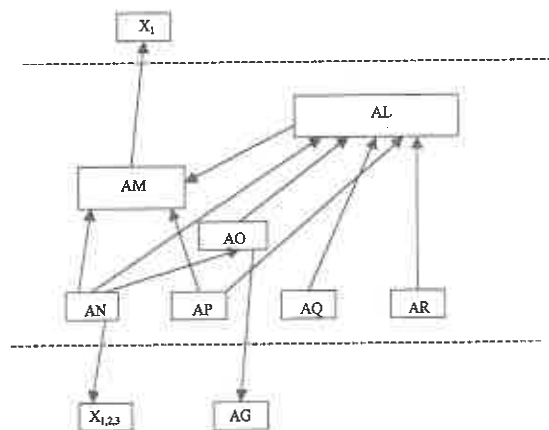
Rys. 1. Klasyfikacja adaptatorów innowacji

Źródło: Opracowanie własne.

Rolnik oznaczony symbolem AL jest częściej wskazywanym liderem produkcji i uzyskał on więcej głosów niż AM (rys. 2). Jako liderzy opinii i organizacji rolnicy ci uzyskali już taką samą liczbę głosów (rys. 3 i 4). Rolnik oznaczony symbolem AM pełni w tej wsi także formalne funkcje przywódcze, bowiem jest sołtysiem. Rolnik AO wyznaczył AG, który jest liderem opinii i organizacji w Nakonowie, miejscowości położonej nieopodal. Rolnik AN trzykrotnie wskazał na osobę oznaczoną symbolem AL. Jego wybór może być także spowodowany pokrewieństwem, bowiem jest cioteczynym bratem wskazywanej przez siebie osoby (rys. 2, 3, 4). Oprócz tego występuje także grupa naśladowców, którzy wskazują swoich liderów ale sami nie są wskazywani przez innych. Rolnik o symbolu AR nie wskazał na lidera opinii i organizacji ani też nikt nie wybrał jego. Można więc sądzić, że zajmuje miejsce na marginesie tej miejscowości, będąc outsiderem.

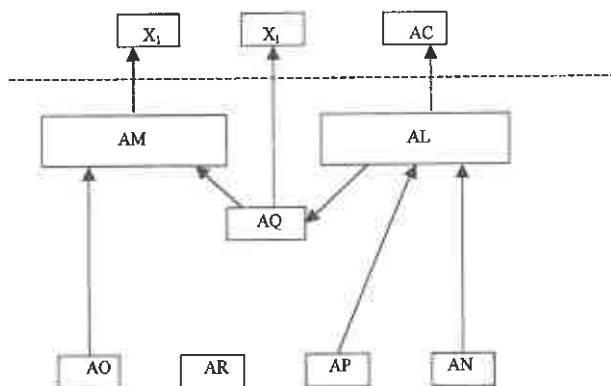
W Strzałach rolnicy uznali, iż liderem produkcji jest osoba o symbolu AX, która otrzymała 4 głosy. Rolnik oznaczony symbolem AU otrzymał natomiast 2 wybory, w tym został wskazany przez lidera (rys. 5). Rolnik AW wyznaczył osobę o symbolu A, która pochodzi z Dziardonic i tam uzyskała 3 wybory. Zdecydowanym i jedynym liderem zarówno opinii i organizacji jest rolnik o symbolu AU. Rolnik ten jest działaczem politycznym w skali kraju. Jako lider opinii uzyskał 4 wybory, a jako lider organizacji 3 wybory (rys. 6 i rys. 7). Ponownie można

w miejscowości wyodrębnić grupę imitatorów oraz osobę, która nie wskazała lidera organizacji i sama też nie została przez nikogo wybrana (rys. 7).

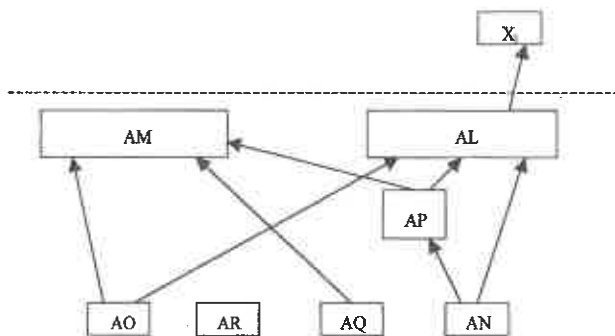
Rys. 2. Socjogram społeczności rolniczej wsi Gołszewo (liderzy produkcji)

Źródło: Badania własne.

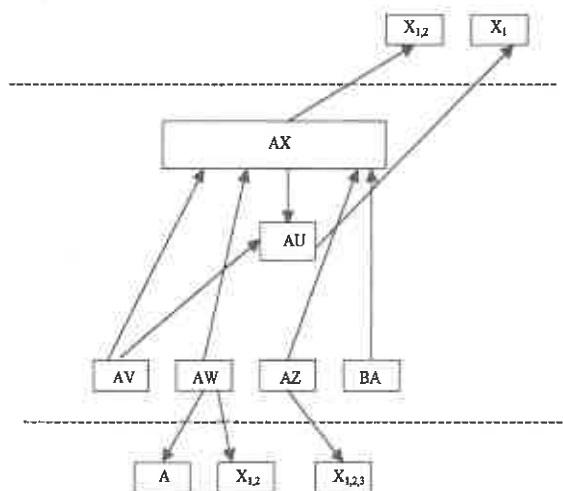
Rys. 3. Socjogram społeczności rolniczej wsi Gołszewo (liderzy opinii)

Źródło: Badania własne.

Rys. 4. Socjogram społeczności rolniczej wsi Gołaszewo (liderzy organizacji)

Źródło: Badania własne.

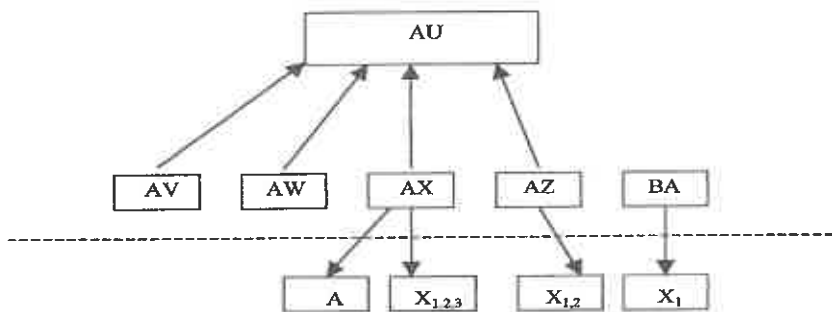

Rys. 5. Socjogram społeczności rolniczej wsi Strzały (lider produkcji)

Źródło: Badania własne.

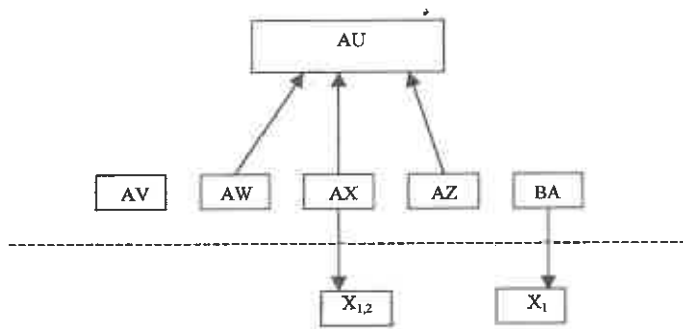
Ważną kwestią są cechy, dzięki którym można uzyskać zaufanie i szacunek społeczności lokalnej i zająć pozycję lidera. Badani rolnicy uznali, że rolnik-lider to osoba, która przede wszystkim powinna być postępową i chętnie wprowadzająca nowości do swojego gospodarstwa. Taki rolnik jest więc osobą, która podejmuje często ryzykowne działania by jak najlepiej gospodarować. Taka cecha jest najistotniejsza zarówno dla samych liderów (78,6%), jak też dla naśladowców

(50,0%). Liderzy, jako osoby bardziej innowacyjne częściej wskazywali na tę cechę od naśladowców. Inni rolnicy uznali, że liderem jest osoba posiadająca: duże, wysoko produkcyjne i opłacalne gospodarstwo – tak odpowiedziało 21,4% liderów i 33,3% pozostałych rolników.

Rys. 6. Socjogram społeczności rolniczej wsi Strzały (lider opinii)

Źródło: Badania własne.

Rys. 7. Socjogram społeczności rolniczej wsi Strzały (lider organizacji)

Źródło: Badania własne.

Dla tych respondentów liczy się, więc to by rolnik-lider potrafił sobie poradzić w taki sposób, aby jego gospodarstwo przyniosło mu wymierne efekty. Dla niektórych natomiast ważne jest także to, aby lider pomagał innym i był aktywny w środowisku. Takie opinie wyraziło 21,4% liderów oraz 30,6% ich naśladowców. Dla kilku zaledwie procent respondentów (7,1% liderów i 8,3% naśladowców) istotne jest to, aby lider był autorytetem dla pozostałych. Wśród innych odpowiedzi pojawiły się też takie cechy lidera jak wykształcenie i dobre wychowanie.

Jeden z respondentów uznał, że taki rolnik powinien posiadać wszystkie te cechy. Szczegółowe dane znajdują się w tabeli 1.

Tabela 1

Najważniejsze cechy lidera w opinii respondentów

Wyszczególnienie	Liderzy		Pozostali rolnicy	
	L	%	L	%
Postępowi, chętnie wprowadzający nowości do swoich gospodarstw	11	78,6	18	50,0
Posiadający duże gospodarstwa, wysoko produkcyjne, opłacalne	3	21,4	12	33,3
Chętnie pomagający innym, aktywni społecznie	3	21,4	11	30,6
Cieszący się największym uznaniem	1	7,1	3	8,3
Inne odpowiedzi		-	2	5,6
Razem	14	128,5*	36	127,8*

* - suma przekracza 100% ponieważ respondenci udzielali więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

4. Wnioski

Uzyskane wyniki badań potwierdzają, że istnieje wśród rolników pewna grupa osób – liderów - znacznie wyróżniających się wśród pozostałych. Populacja badanych rolników potrafiła wskazać w swoim otoczeniu tych, którzy wyraźnie odbiegają od innych w działalności i postępowaniu, osiągniętych rezultatach gospodarczych oraz wpływem na opinie i postawy swego otoczenia. Zamieszczone socjogramy potwierdzają istnienie hierarchicznej struktury socjometrycznej w środowiskach wiejskich. Badani rolnicy potrafili zidentyfikować w swoich miejscowościach osoby, które różnią się od innych określonymi cechami. W ten sposób zostali wskazani ci rolnicy, którzy osiągają najlepsze efekty produkcyjne i są oni nazywani liderami produkcji. Respondenci wskazali także tych, którzy aktywnie uczestniczą w życiu społeczności lokalnej będąc członkami organizacji funkcyjnych na wsi i koordynatorami wszelkich działań. Tacy rolnicy to liderzy organizacji. Trzeci rodzaj liderów stanowią ci, których poglądy i opinie cieszyły się największym uznaniem i szacunkiem wśród rolników – są to liderzy opinii.

W świetle badań, dla rolników wzorem do naśladowania jest przede wszystkim osoba postępową i chętnie wprowadzającą nowości do swojego gospodarstwa. Badani rolnicy, a zwłaszcza liderzy, cenią zatem postawy proinnowacyjne,

zmierzające do rozwoju i unowocześniania gospodarstw. Istotnym czynnikiem umożliwiającym zajęcie pozycji lidera jest również osiągnięcie znaczących rezultatów gospodarczych oraz dobre relacje w środowisku społecznym – chęć pomagania innym i aktywność społeczna. Takie cechy są jednak ważniejsze dla grupy naśladowców niż liderów. Z badań wynika, że liderami produkcji, opinii oraz organizacji są najczęściej te same osoby, dostrzegane oraz wysoko oceniane przez pozostałe jednostki środowiska społecznego. Wysokie pozycje społeczne związane są czasem z pełnieniem formalnych stanowisk w środowisku, a na wskazania liderów ma wpływ pokrewieństwo pomiędzy rolnikami.

LITERATURA

1. Androulidakis S. & Siardos G. (1999): Leadership Ability Dimensions as Related to Rural Women's Characteristics: A Methodological Approach for Further Consideration. [In:] 14th European Seminar on Extension Education „The Role of Extension in a Global World”. Cracow, 163-174.
2. Kinnunen J. (1996): Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. *Acta Sociologica, Journal of the Scandinavian Sociological Association*, Vol. 39, No 4, 431-442.
3. Przychodzeń Z. J. (1991): *Zarys innowatyki rolniczej*. PWRiL Warszawa.
4. Rogers E. M. (1995): *Diffusions of Innovations*. Fourth Edition. The Free Press, New York.
5. Siardos G. C. (1991): The Structures of Farmers' Characteristics and Their Influence on the Adoption of Farm Practices: A Case Study in Northern Greece. *Agricultura Mediterranea*, 121, 144-153.
6. Sikorska-Wolak I. (1993): *Dyfuzja innowacji rolniczych w wiejskiej społeczności lokalnej i jej społeczno-ekonomiczne uwarunkowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
7. van den Ban A. W. (1970): Interpersonal Communication and the Diffusion of Innovations. *Źociologia Ruralis*, Vol. X, No 3, 199-220.
8. van den Ban A. W. & Hawkins H. S. (1997): *Doradztwo rolnicze*. Wydawnictwo MSDR, Kraków.
9. Zawisza S. (1990): Procesy rozprzestrzeniania się innowacji rolniczych. „*Wies i Rolnictwo*”, nr 3, ss. 76-98.
10. Zawisza S. (2002): Innowacyjność oraz przywództwo w wiejskich społecznościach lokalnych. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IV, z. 6, ss. 204-208.

SLAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA

LIDERZY ROLNICZYCH SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W PROCESIE
PRZEMIAN WSI I ROLNICTWA

STRESZCZENIE

Przeprowadzone we wrześniu 2003 roku, badania 6 wsi województwa kujawsko-pomorskiego wykazały, że społeczności rolnicze wsi posiadają nieformalną strukturę hierarchiczną i potrafią określić liderów: produkcji, opinii oraz organizacji. Z badań wynika, że liderami w 3 kategoriach są najczęściej te same osoby, dostrzegane oraz wysoko oceniane przez pozostałe jednostki środowiska społecznego. Nieformalne funkcje przywódcze związane są czasami z pełnieniem formalnych stanowisk w środowisku, a na wskazania liderów ma czasem wpływ pokrewieństwo pomiędzy rolnikami. Badani rolnicy wybierając liderów cenią najbardziej postawy proinnowacyjne, zmierzające do rozwoju i unowocześniania gospodarstw. Ważnymi czynnikami umożliwiającymi zajęcie pozycji lidera są również: osiąganie znaczących rezultatów gospodarczych i dobre relacje w środowisku społecznym, w tym zwłaszcza chęć pomagania innym oraz aktywność społeczna. Takie cechy są jednak ważniejsze dla grupy naśladowców niż liderów, dla których najbardziej cenna jest innowacyjność obserwowanego wzorca.

SLAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA

LEADERS OF LOCAL COMMUNITIES IN THE TRANSFORMATION PROCESS OF RURAL
AREAS AND AGRICULTURE

SUMMARY

Examinations of 6 villages in the Kujawsko-Pomorskie Province carried out in September 2003 revealed that rural communities have informal hierarchic structures and are able to indicate their production, opinion and organization leaders. The examination results showed that leaders in these 3 categories are most frequently the same persons, perceived and highly appreciated by other community members. Informal leadership functions are sometimes connected with holding an official office, and it often happens that family relationships between the farmers affect their indications, too. The surveyed farmers most respect these persons whose attitudes are pro-innovative and who aim at modernizing and developing their farms. Important factors determining the possibility of being chosen a community leader are also: good economic situation, good relations with other community members especially willingness to help others, and involvement in the social life of the community. These qualities are, however, of more importance for the group of imitators than the leaders for whom it is innovativeness determines the attractiveness of the observed person.